

Наталія ЯНОВИЦЬКА,

кандидат педагогічних наук, завідувач лабораторії навчання української словесності у школах національних меншин України та діаспори Інституту педагогіки НАПН України

Особливості побудови підручника навчання української грамоти ("Буквар") для шкіл з польською мовою викладання

У школах із польською мовою, як і в інших школах з національними мовами викладання, навчання грамоти українською розпочинається з 2 класу, тоді, коли в дітей сформуються базові вміння – уміння читати й писати польською мовою. У 1 класі учні опановують грамоту рідної, польської мови, вчать слухати-розуміти й говорити нею, а це не таке вже й просте завдання, оскільки діти перебувають в українському мовному оточенні, а польською оволодівають у школі і, почасти, в сім'ї. Саме тому навчання української грамоти розпочинається з 2 класу. Навчання грамоти – це не лише навчання читати й писати, а ще й розвиток умінь слухати-розуміти українську мову, формування нормативного усного мовлення, його культури.

Протягом навчання у 1 класі вже сформовані базові вміння, пов'язані з читанням і письмом польською мовою (тобто, латиницею), тому в 2 класі учням, з одного боку, набагато легше оволодівати українською грамотою (тобто, кирилицею), а з іншого, – їм доводиться долати певні труднощі, пов'язані з інтерференцією знань, умінь і навичок. Інтерференція, або, іншими словами, негативний перенос, – явище психологічне і полягає в накладанні раніше сформованих знань, умінь і навичок на формування нових. Слід зазначити, що в умовах навчання близькоспоріднених мов діє не лише інтерференція, а й транспозиція – позитивний перенос. І не враховувати цих факторів під час розробки змісту навчання ми не могли.

Щоб виявити збіг і розбіжності, ми провели порівняльний аналіз фонетико-графічного матеріалу української і польської мов і виявили, що фонетична система польської та української мов має як спільні, так і відмінні риси. Як і в польській мові, в українській є 6 чистих голосних фонем [a], [e], [o], [y], [i], [и]. Носові фонем [a], [e] в українській мові відсутні. І хоча у польській мові голосна [y] належить до голосних середнього ряду (в українській мові [и] – до переднього) – вони близькі за вимовою, і тому на цьому ми не зосереджуємо увагу учнів.

Досить суттєві відмінності існують між польськими і українськими приголосними звуками. У польській мові 36 приголосних фонем, в українській – 32.

Співвідношення за дзвінкістю – глухістю приголосних звуків у польській та українській мовах має деякі відмінності.

В українській мові глухий [ф] на відміну від польської не має дзвінкої пари. Натомість у польській мові відповідно відсутня дзвінка пара глухому [ch] (в українській мові йому відповідає фарингальний [g]). Отже, звук [г]

потребує спеціального засвоєння. В українській мові звук [й] – сонорний, у польській – дзвінкий.

Значні відмінності мають приголосні звуки польської та української мов за місцем творення. Так, у польській мові губні [b], [w], [m], [p], [f], середньоязикові [ź], [dź], [ć], [ś] та задньоязикові [g], [k], [ch(h)] можуть бути м'якими, в українській мові вони тільки дещо пом'якшуються перед [i]. В українській мові є м'які передньоязикові звуки [z'], [x'], [p'], [c'], [t'] та середньоязикові [d'], [l'], [t'], які у польській мові відсутні. Отже, м'якої вимови цих звуків в українській мові дітей треба спеціально навчати.

Як уже зазначалося, нами було проведено порівняльний аналіз також буквених систем польської й української мов.

Сучасний український алфавіт – це видозмінена давня слов'янська азбука – кирилиця. Вона лягла в основу російського, болгарського та сербського письма. Інші ж слов'яни (поляки, чехи, словаки, хорвати) користуються латиницею.

Порівняльний аналіз польського та українського алфавітів дав змогу розділити букви української мови за ступенем збігу й розбіжностей на три групи:

- букви, тотожні за звуковим значенням і графічним накресленням: *А а, Е е, І і, О о*; прописні *К, М, Д*;
- букви, однакові за написанням, але різні за звуковим значенням: рукописна *Ии; Вв, Сс, Рр, Н, д*, рукописні *Г, п, т*;
- букви, нові за накресленням, але позначають подібні в польській і українській мовах звуки: *Є є, Ї ї, Ю ю, Я я; Б б, З з, Ж ж, Г г, Й й, Л л, н, П, Т* рукописна, *Ш ш, Х х, Ц ц, Ч ч, Ш ш, Ф ф, ь*.

Результати порівняльного аналізу були враховані як під час визначення порядку вивчення букв (спочатку презентувалися легші для засвоєння), так і під час їх методичної презентації на сторінках підручника.

Спостереження за процесом читання й письма українською мовою виявили низку помилок, що полягали як у заміні звукового значення подібних за написанням букв під час читання, так і в заміні під час письма українського алфавіту схожими за звуковим значенням, але різними за написанням буквами польського алфавіту українського тексту. Причиною цього була інтерференція навичок.

Багато українських науковців (О.Біляев, Г.Коваль, Н.Пашківська, І.Чердиченко та ін.) і зарубіжних (А.Супрун, М.Успенський, М.Шанський, Л.Щерба та ін.) дійшли висновку, що подоланню інтерференції сприяє прийом зіставлення. При цьому слід враховувати і спільне в обох мовах, що сприяє транспозиції знань, умінь і навичок.

Підручник навчання грамоти традиційно складається з трьох частин: добукварна, букварна і післябукварна. Кожна з них має свої завдання і своє призначення. Зупинимося на букварній частині підручника.

При укладанні "Букваря" ми максимально враховували спільне у польській та українській мовах у буквеному позначенні однакових звуків і наявні відмінності. Це дало змогу розпочинати навчальний процес не з однієї букви, як у букварях з рідної мови, а з групи букв: *Aa, Oo, Ee, Ii* та *Kk, Mm*.

Останні дві букви мають певні відмінності в написанні (малі букви *k* і *m*) і тому для їх засвоєння відводиться окремий урок, увага їх уживання на письмі має надаватися і на наступних уроках під час засвоєння інших букв.

20. Букви Aa, Oo, Ee, Ii, Kk, Mm, Tt

У польській мові	В українській мові
Kk Kk, Mm Mm	Кк Кк, Мм Мм
mak, mama	мак, мама

Щоб запобігти можливій інтерференції, у підручнику початку для засвоєння подано букви, які є новими за написанням, оскільки вони не інтерферують з відповідними буквами польської мови (наприклад: *Ll, Zz*), а потім ті, які схожі з польськими, але мають у польській мові інше звукове значення (*Vv, Pp*). Такий підхід дає змогу зменшити інтерферуючий вплив знань та вмінь, засвоєних на уроках рідної мови. Крім того, у букварі українські букви подані у зіставленні з польськими, що теж сприяє зменшенню інтерференції, оскільки диференціює, розмежує їх.

Хочемо зупинитися ще і на проблемі добору текстового матеріалу для формування умінь читати українською мовою. Він представлений окремими складами, графічними схемами, словами, матеріалом для слухання-розуміння, проговорювання і текстами для читання.

Особливістю побудови букваря є те, що матеріал цілого розвороту пропонується на один урок. Тут розміщено порівняльну таблицю, текстовий матеріал для слухання-розуміння і проговорювання (вірші, скороговки, загадки) та тексти для читання. Крім того, на кожній сторінці розміщено малюнки – предметні для збагачення словникового запасу і нескладні за змістом сюжетні, які допомагають зрозуміти зміст тексту.

Вперше у підручниках такого типу подано методичний апарат у вигляді запитань і завдань та умовних позначень. Цей матеріал – орієнтир для вчителя.

Умовні позначення

	- Спиши...		- Прочитай...
	- Розрізняй. Зверни увагу...		- Розкажи...
	- Послухай...		- Попрацюйте в парах...
	- Розглянь...		- Розучіть і розіграйте...

Яновицька Н. Особливості побудови підручника навчання української грамоти ("Буквар") для шкіл з польською мовою викладання. У статті розкриваються особливості побудови підручника навчання української грамоти ("Буквар") для 2 класу шкіл з польською мовою викладання, що ґрунтуються на основі порівняльного аналізу фонетико-графічних систем польської й української мов і врахування психологічних особливостей засвоєння другої мови.

Яновицькая Н. Особенности построения учебника обучения украинской грамоте ("Букварь") для школ с польским языком преподавания. В статье раскрываются особенности построения учебника обучения украинской грамоте ("Букварь") для 2 класса школ с польским языком преподавания, основанные на сравнительном анализе фонетико-графических систем польского и украинского языков и учете психологических особенностей усвоения второго языка.

Крім того, вперше використано умовне позначення слів кольором та елементарну транскрипцію на позначення у слові звукового значення букви, яка ще не вивчалась.

Для оволодіння навичками письма українською мовою розроблено зошити, які є складовою підручника "Буквар". У підручнику вивчаються друковані літери, а в зошиті – рукописні. Тут подано зразки написання букв українською мовою та вправи для письма. У зошитах для письма так само, як і в підручнику, велика увага надається диференціації рукописних букв і їх звукового значення в українській мові, які під впливом польської мови учні змішують.

Розрізняємо букви *и-у* і їх звукове значення

ди - *дука*

ти-ту, ми-му, зи-зу.

У зошитах, як і в підручнику, передбачено вправи на розвиток логічного мислення. Окремі рядки відведено для домашніх завдань, що подані, як правило, у підручнику, а також окремі додаткові сторінки для вправлянь у написанні букв, які інтерферують, у процесі письма під диктовку, у словникових диктантах тощо.

Таким чином, і підручник, і зошити для письма орієнтують учителя на розроблену авторами методичку навчання, в основі якої лежить урахування спільного в обох мовах і їх відмінностей. У першому випадку це буде активізація засвоєних у польській мові знань та вмінь і застосування їх на матеріалі української мови, у другому – запобігання інтерференції шляхом використання звуко-буквених зіставлень та системи вправ для читання і письма, спрямованих на її подолання.

Література

1. Карлинский А. Е. Основы теории взаимодействия языков / А. Е. Карлинский. – Алма-Ата, 1990. – 180 с.
2. Кирей І. Ф. Формування графічних навичок письма у учнів початкових класів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. – К., 1975. – 147 с.
3. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М. : Просвещение, 1976. – С. 115–123.
4. Шварц Л. М. К вопросу о навыках и их интерференции / Л. М. Шварц // Ученые записки государственного научно-исследовательского института психологии. – Т. II. – М., 1941. – С. 173–216.
5. Яновицька Н. І. Методика навчання української морфології учнів початкових класів шкіл з польською мовою викладання: Автореферат дисертації ... канд. пед. наук. – К., 2011. – 21 с.
6. Lock G. Functional English Grammar : An Introduction for second language teachers. – Cambridge University Press, 1999. – 290 p. : p. 270–276.
7. Zimnaja I., Leontjew A. Wlasciwosci psychologiczne poczatkowego stadium opanowania języka obcego / I. Zimnaja, A. Leontjew // Podstawy naukowe nauczania języka Rosyjskiego. – Warszawa, 1972. – Str. 185.